

Museidefinition, museidebatt och "att vara ett museum" i den globala samtiden

Olga Zabalueva

Museer har länge varit centrala institutioner för kulturarvsbevarande, utbildning och forskning. Under de senaste decennierna har emellertid deras roll och funktioner genomgått betydande förändringar, vilket har lett till intensiva debatter både internationellt och i Sverige. Denna artikel syftar till att belysa några av de viktigaste trenderna i dessa debatter, med fokus på museiaktivism, bevarandekompetens samt museernas politiska och ideologiska natur.

Vad är museer i dag? Frågan debatteras ofta i akademiska och professionella sammanhang och lyfts fram på internationella arenor som ICOM (International Council of Museums, världsorganisation för samarbete och utveckling av museisektorn). Nyligen har dessa diskussioner även nått allmänheten.¹ Men är det ens möjligt att definiera museer över hela fältet? Har mindre kommunala eller ideella verksamheter och de pampiga universalistiska institutionerna som Louvren, British Museum och Met något gemensamt? Vilka discipliner ligger till grund för dessa institutioner? Naturhistoriska föremål som samlats vid universitetsbaserade museer skiljer sig markant från objekt på konstmuseer, vare sig det rör sig om en tidigare kunglig samling av antikviteter och renässansmålningar eller om en utställningslokal för samtidskonst. Kulturhistoriska eller etnografiska friluftsmuseer står inför andra utmaningar än de baserade på artefakter från kolonial expansion, som också kallas etnografiska. Vidare: vilka institutioner har rätt att kallas museum? Under de sista decennierna av 1900-talet bevittnade världen

1 Alex Marshall, "What is a Museum? A Dispute Erupts Over a New Definition", *The New York Times*, 6/8 2020, www.nytimes.com/2020/08/06/arts/what-is-a-museum.html (13/2 2025); Tom Seymour, "What is a Museum? ICOM Finally Decides on a New Definition", *The Art Newspaper*, 24/8 2022, <https://www.theartnewspaper.com/2022/08/24/what-is-a-museum-icom-finally-decides-on-a-new-definition> (13/2 2025).

framväxten av museer utan samlingar, så kallade *museums of ideas*.² Man kan också nämna exploratorier och *science centers* för populärvetenskap som ofta kallas museer. Samtidigt lutar många museer mot andra institutionella benämningar, såsom "gallerier", "centrum" och liknande. Konsthistorikern Dan Karlholm menar att ju mer uppenbart det kulturella värdet av samlingen är, desto mindre behöver det stödjas av ordet "museum" i institutionens titel.³ Trots alla skillnader kvarstår dock en kärnidé, "museernas substans",⁴ som håller en mångfaldig skara samman, vilken erkänns likadant av museibesökare, utställningsintendenter, akademiker och beslutsfattare. Hilde Hein föreslår som denna idé den relationen mellan upplevelse och objekt som är tydlig i museiverksamheter. Man kan å andra sidan säga att det finns ett komplext system av förhållanden som museer är byggda på, någonting jag kallar museimekanik:⁵ förmågan att avkontextualisera (tioll exempel objekt och berättelse från den levande praktiken) och att införa ett slags klyfta mellan objekt och betraktare som gör själva relationen möjlig.

Museernas substans präglas av komplexiteten.⁶ Även om många museiforskare tenderar att fokusera på en eller några sidor av den kunskapsproduktion som sker vid dessa institutioner – vare sig det är samlingar, utställningar, bevarande, förvaltning, kommunikation med allmänheten, kulturarvsforskning, museiarkitektur eller kulturpolitik – är de alla lika viktiga. Den akademiska disciplin som studerar museer ur ett sådant mångfasetterat perspektiv är museologi.

Den svenska museologen Kerstin Smeds jämför museologins utveckling med historievetenskapen, i meningen att forskningsfältet i dag har överbrygгат den cartesianska klyftan mellan materia och ande: det "befattar sig med både tinget och texten [...] det materiella och det immateriella arvet".⁷ Det har inte alltid varit så.

De franska museologerna André Desvallées och François Mairesse föreslår i sin definition av museer och museologi begreppet "museal" som ett

2 Bix Gabriel, *Museums of Ideas. Commitment and Conflict*, Edinburgh 2011; Vincenzo Padiglione, "Let the Silent History Be Told'. Museums Turn to Narratives", *Fractal. Revista de Psicologia* 2016:28:2.

3 Dan Karlholm, "Museer som konstmuseer som konsthallar", i *Offentliga och privata museer i Sverige. Traditioner och visioner*, Kurt Almqvist & Louise Belfrage (red.), Stockholm 2015.

4 Hilde Hein, "The Matter of Museums", *Journal of Museum Education*, 2011:36:2, s. 179–188.

5 Olga Zabalueva, "Not All Museums". *Memory, Politics, and Museum Activism on the Move*, Linköping 2023.

6 Hilde Hein kallar den för *matter of museums*. Man kan reflektera över hur en sådan *matter* ska placeras i den latourianska dikotomin *matters of fact/matters of concern* (Bruno Latour, "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern", *Critical Inquiry* 2004:30:2).

7 Kerstin Smeds, "Vad är museologi?", *RIG. Kulturbistorisk tidskrift* 2007:90:2, s. 66.

vidare teoretiskt fält som behandlar musei- och kulturarvsrelaterade frågor, "på samma sätt som politik är fältet för politisk reflektion".⁸ Den museala processen som står i fokus för studieområdet behandlar både museernas praxis och syfte, och siktar på att besvara frågan "vad innebär det att vara 'ett museum'?" Museiforskaren Kylie Message kallar museologi en "gräns-disciplin"⁹ för att påvisa ämnets tvärvetenskapliga natur och relation till andra grenar av humaniora och samhällsvetenskap. "Gräns-" kommer här från museisamlingarnas "gränsobjekt",¹⁰ vilka har förmågan att bebo skilda sociala världar samtidigt och underlätta översättningen mellan dessa världar. Museer som objekt för vetenskaplig undersökning kan därför "bebo" olika disciplinära diskurser, och museologi blir så ett *lingua franca* för att ta itu med problem och utmaningar som dessa institutioner möter över gränserna. Trots denna fluiditet och tvärvetenskaplighet kvarstår dock kärnproblemet: varje teoretiskt ramverk som är baserat på "gränsland", "kontaktzoner" eller andra typer av skiljelinjer bygger på själva idén om gränsen som definierar "oss" mot "andra" i vilken taxonomi som helst: naturvetenskap och humaniora, hård och mjuk kunskap, konst och teknologi, akademiska forskare och praktiker... Listan kan fortsättas. Fokuset på binära oppositioner tenderar också att förbise de hybrida och flytande identiteter som existerar och förökar sig i "gränslanden".

Debatter om museernas roll i dagens samhälle reflekterar (samt reflekteras i) ofta teoretiska processer som sker i museologi som forskningsfält. Man kan nämna till exempel en "ny museologi" som utvecklades i slutet av 1970-talet och vidare under 1980-talet i de franska och angloamerikanska skolorna för museologi och museistudier. Till skillnad från "den gamla" vädjade "den nya" om en "radikal omprövning" av museernas samhällsroll¹¹ och betonade museernas sociala relevans och tvärvetenskapliga karaktär.¹²

Den utvecklingen fortsätter vad Peter van Mensch kallar för "den andra museirevolutionen",¹³ ett moment i museologins tillkomst som vetenskaplig disciplin, till följd av Santiago Round Table organiserat av ICOM 1972, inrättandet 1977 av ICOFOM (Internationella kommittén för museologi)

8 François Mairesse & André Desvallées, *Key Concepts of Museology*, Paris 2010, s. 19. Översättningar från engelska till svenska i denna artikel är gjorda av mig.

9 Kylie Message, "Contentious Politics and Museums as Contact Zones", i *The International Handbooks of Museum Studies*, vol 1: *Museum Theory*, Andrea Witcomb & Kylie Message (red.), Chichester 2015.

10 Susan Leigh Star & James R. Griesemer, "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects. Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39", *Social Studies of Science* 1989:19:3.

11 Peter Vergo, *New Museology*, London 1989.

12 Mairesse & Desvallées 2010, s. 55.

13 Peter van Mensch, *Towards a Methodology of Museology*, Zagreb 1992.

och uppkomsten av den latinamerikanska företrädaren av ”nya museologin” under 1970-talet (som också ofta kallas sociomuseologin och pekar på museernas roll som samhällsrelevanta institutioner).¹⁴ Ämnets förändringar i sig speglar museologins samhällsrelevans: det är ju inte underligt att ”museirevolutionen” kommer tillsammans med 1968 års tillväxt av sociala rörelser, efterfrågan från *communities* att museer ska inkluderas i deras arbete samt större epistemiska vändningar inom humaniora.

Det är också värt att nämna att hela den nya museologidiskursen upprepade gånger har utmanats som ”inte så ny”,¹⁵ inte bara från ett geografiskt (annat än anglosaxiskt eller franskt) perspektiv, utan också från ett kronologiskt. När man talar om den nya museologin i dag, ”one cannot ignore its political role in reaffirming traditional inequalities that sustain a hierarchical division between experience and normativity in the museum field”.¹⁶ Med andra ord belyste och stödde själva idén om att föra in museets sociala roll i museologin vissa drag av de etablerade strukturerna i stället för att ifrågasätta dem. De vidare utvecklingarna inom fältet visar hur som helst att det finns en efterfrågan på ett mer komplext tillvägagångssätt.

Nya trender inom museistudier har fortsatt i den riktning som föreslagits av den nya museologin och det angränsande fältet kritiska kulturarvsstudier.¹⁷ Alla slags museologier har uppstått på vägen (och även föregått den, till exempel den latinamerikanska sociomuseologin): transformativ museologi,¹⁸ reflexiv museologi,¹⁹ mänskliga rättigheters museologi,²⁰ radikal museologi,²¹ postkritisk museologi,²² för att nämna några få. Självmedvetenhet,

14 Eduardo Giménez-Cassina, ”Who Am I? An Identity Crisis. Identity in the New Museologies and the Role of the Museum Professional”, *Sociomuseology III. Cadernos de Sociomuseologia* 2010:37.

15 Effrosyni Nomikou, ”Museology Without a Prefix. Some Thoughts on the Epistemology and Methodology of an Integrated Approach”, *ICOFOM Study Series*, 2015:43a; Randolph Starn, ”A Historian’s Brief Guide to New Museum Studies”, *The American Historical Review* 2005:110:1.

16 Bruno Brulon Soares, ”Decolonising the Museum? Community Experiences in the Periphery of the ICOM Museum Definition”, *Curator* 2021:64:3, s. 447. Vissa citat har jag inte översatt, detta för att bevara det ursprungliga ordvalet.

17 Rodney Harrison, *Heritage. Critical Approaches*, London 2013.

18 Rebecca Weldon, ”Transformative Museology”, *Sociomuseology III. Cadernos de Sociomuseologia* 2010:37.

19 Shelley Ruth Butler, ”Reflexive Museology. Lost and Found” i *The International Handbooks of Museum Studies*, vol 1, *Museum Theory*, Andreas Witcomb & Kylie Message (red.), Chichester 2015.

20 Jennifer J. Carter & Jennifer A. Orange, ”Contentious Terrain. Defining a Human Rights Museology”, *Museum Management and Curatorship* 2012:27:2.

21 Claire Bishop, *Radical Museology. Or What’s ”Contemporary” in Museums of Modern Art?*, London 2013.

22 Victoria Walsh, ”The Context and Practice of Post-Critical Museology”, i *From Museum*

reflexivitet och ironi nämns bland de drag av postmodernitet som används i museipraktiker²³ – men de kan också bli en grund för en kritik av elitistisk akademisk ”distansering”, en tankeövning frikopplad från ”vardagens kamp”.²⁴ Jag föreslår att ett av sätten att komma ur denna kontrovers, utan att lägga dekonstruktion på dekonstruktion (tårta på tårta), går genom detta tankesteg: att museer som institutioner i allmänhet försöker svara på frågan ”vad innebär det att vara människa?” (genom att organisera verklighet och meningsskapande). Att i detta sammanhang gå från fakta till omsorg (från *matters of fact* till *matters of concern*)²⁵ innebär bland annat att museet tillämpar ett reflexivt synsätt på sin egen historia, som kan tillåta institutionen att medvetet ta ställning. Det finns inget behov av att en distanserad observatör eller utredare uppfinner eller ombildar museet, utan snarare ett akut behov av att institutionen själv omprövar frågan ”vad innebär det att vara ett museum?”. Idén om ”museet som aktivist”²⁶ ger institutionen handlingskraft och ansvar. Museet förblir en aktör tillsammans med sina samlingar, byggnaden och personalen; det deltagande engagemang som kommer inifrån en sådan institution kan förhindra att museiberättelsen blir auktoritär (eller till och med predikande). Existensen av andra aktörer och intressenter mildrar å andra sidan risken för att reflexivitet urartar till självupptagenhet.

”Museiaktivism” är ett begrepp som används i samtida museistudier för att utforska museernas roll som socialt relevanta institutioner.²⁷ Det som är viktigt här är att stärkandet av den sociala betydelsen inte minskar expertisens roll, utan snarare ger ”levd erfarenhet” lika mycket värde som ”expertkunskap”.²⁸ Vändningen mot reflexivitet, som kanske har varit mer uppenbar och går längre tillbaka i andra discipliner (som etnologi och muntlig historia), blir mer och mer tydlig inte bara i museipraktiker utan även i museiteori.

Det finns också ett annat analytiskt steg som behöver tas: att utmana museologins egen distansering från sitt studieobjekt (museer), likt den ofta

Critique to the Critical Museum, Katarzyna Murawska-Muthesius & Piotr Piotrowski (red.), London 2015.

23 Butler 2015, s. 166.

24 Ibid., s. 165.

25 Latour 2004.

26 Anna Leshchenko, ”Musée-activiste. Agrandissement du rôle des espaces discursifs des musées”, i *Définir le musée du XXIe siècle. Matériaux pour une discussion*, François Mairesse (red.), Paris 2017.

27 *Museum Activism*, Robert R. Janes & Richard Sandell (red.), Abingdon, Oxon, New York 2019; Kylie Message, *Museums and Social Activism. Engaged Protest*, Hoboken 2013.

28 Richard Sandell, Jocelyn Dodd & Ceri Jones, ”Trading Zones. Collaborative Ventures in Disability History”, i *The Oxford Handbook of Public History*, Paula Hamilton & James B. Gardner (red.), New York 2017.

kritiserade distanseringen av museibesökaren som betraktar föremål i glasmontrarna, det vill säga behovet att kritiskt ompröva disciplinen själv.²⁹ Kylie Message vädjar om nya former av kritisk kunskap och nya former av praktik för "att skriva om museer".³⁰ Denna vädjan följer utvecklingen i museipraktiken själv, där kunskapsproduktionen rör sig mot ett synsätt som "inget om oss utan oss".³¹ Ändå stannar museiforskningen ofta kvar i beskrivningar av kuratorieell social aktivism eller förändring, i stället för att bidra till denna aktivism.³² Museiteorin behöver inte bara dekoloniseras,³³ det finns också en efterfrågan på nya former av museologisk forskning som skulle reflektera över villkoren för kunskapsproduktionsprocessen på exakt det sätt museerna kämpar för att göra. Mitt bidrag till de plurala museologierna som redan finns är en *aktivistisk museologi*, som kan komplettera "museiaktivism" och fungera som en reflexiv och inkluderande vetenskaplig praktik³⁴ – vilket, för att särskilja det från exempelvis reflexiv museologi, inkluderar forskarens (politiska) ställningstagande som en del av forskningsprocessen.

Trots att den blev en framgångsrik och dynamisk del av museiforskningen fick museiaktivismen också känna av en hel del bakslag, inte minst på grund av "det politiska" som, enligt många debattörer, var onödigt inkluderade i forskningsfältet och institutionell praktik. Internationell handlade dessa diskussioner till stor del om museidefinitionen.³⁵ Men också i Museisverige ifrågasattes så småningom "museiaktivism" i kulturella institutioner.³⁶ Den utvecklingen följer, som på 1970-talet, förstås samhällsdynamiken: i den nutida globala världen, med flera länder som vänder åt höger- och även auktoritär politik, präglad av genomgående rädsla för "woke"-ideologin som "indoktrinerar" värderingar och "hyperpolitiserar" samhällsdebatt, är det bara naturligt att museer (och *by proxy* museologin) hamnar i centrum av kontroversen.

29 Bruno Brulon Soares, "The Museum Performance. Reflecting on a Reflexive Museology". *Complutum* 2015:26:2.

30 Kylie Message, *The Disobedient Museum. Writing at the Edge*, London 2018.

31 T.ex. i Janes & Sandell 2019.

32 Message 2018, s. 38.

33 Bruno Brulon Soares, & Anna Leshchenko, "Museology in Colonial Contexts A Call for Decolonisation", *ICOFOM Study Series* 2018:46.

34 Olga Zabalueva & Armando Perla, "Activist Museology. Implementing Museum Theory Through Action", i *The Future of Tradition in Museology. Materials for a Discussion*, Kerstin Smeds (red.), Paris 2019.

35 Hugues de Varine, "Une nouvelle révolution au musée?", *World Interactions.Eu* 2019, <http://hugues-interactions.over-blog.com/2019/07/une-nouvelle-revolution-au-musee.html> (14/2 2025).

36 T.ex. Niklas Cserhalmi, "Tankar efter Sveriges Museers vårmöte 2024", *Sveriges Museer* 2024, <https://sverigemuseer.se/generalsekreteraren-har-ordet/ordforanden-har-ordet/tankar-efter-sveriges-museers-varmote-2024-niklas-cserhalmi-har-ordet/> (14/2025).

Museiaktivism kan betraktas som en av *matters of concern* i dagens musei-värld. Den andra handlar om expertis, (opartisk) kunskapsproduktion och bevarande. I min modell för "museimekaniken" kallar jag den *preservation drive*, bevarandedriften.³⁷ Museiaktivism och bevarandedrift utgör klyftan i nutida museidebatter, trots att rötterna i bägge fallen ligger i museets institutionella historia och dess motsägelsefulla natur. Man kan tala om flera klyftor här: den mellan berättelser om skattkammaren/arkivet (dolt för blicken) och den om marknaden/köpcentret (exponerat för blicken), mellan bevarande- och utställningspraktiker, mellan neutralitet och politisering, mellan "riktigt vetenskap" och aktivism. De flesta framstående museidebatter under det senaste århundradet gäller dikotomin mellan "samlingar" (autentiska objekt) och "publiken" (subjekt, vare sig *populace* i behov av upplysningen eller *communities* som ska inkluderas i verksamhetens processer). Frågan som kvarstår är dock vad som gör dessa dikotomier så verkliga och framträdande. Och vad händer om den tredje aktören – "museet" självt – kommer in på denna scen?

Att (om)definiera museum

ICOM:s museidefinitionsdebatt 2016–2020 illustrerar dessa diskurser med all önskvärd tydlighet. Den nya alternativa museidefinitionen som var föreslagen på ICOM:s generalkonferens i Kyoto 2019 betonade museernas roll som demokratiserande, inkluderande och polyfona utrymmen för kritisk dialog om det förflutna och framtiden. Detta förslag mötte internationell kritik och ledde till en intensiv debatt som slutligen resulterade i en reviderad definition 2022. En av stötostenarna med 2019 års förslag, som kritikerna återkommande har åberopat, var dess "politiska" eller "ideologiska" natur.³⁸ Enligt den tidigare ICOFOM-presidenten François Mairesse var de mest omdebatterade begreppen "polyfoni" och "social rättvisa".³⁹ Flera deltagare i museidefinitionsdebatten uttryckte också att diskussionen belyste "klyftan" eller "sprickorna som skiljer oss åt", även om hela Kyotodebatten var mer komplicerad än "fejden" mellan reformister och konservativa.⁴⁰

Museidefinitionen i dess moderna form har funnits sedan 1974 (ursprungligen från 1946, den senaste versionen från 2007). År 2017 inrättade ICOM en Stående kommitté för museidefinition, utsikter och potentialer (MDPP)

³⁷ Zabalueva 2023.

³⁸ de Varine 2019.

³⁹ François Mairesse, "Museum Diversity through the Lens of the Kyoto Definition", *Muzealnictwo* 2020:61, s. 76.

⁴⁰ Andreas Etges & David Dean, "The International Council of Museums and the Controversy About a New Museum Definition", *International Public History* 2022:5:1.

för att ompröva definitionen. Det nya förslaget presenterades sommaren 2019, inför Kyotokonferensen. Om vi jämför de två definitionerna – från 2007 och 2019 – kan vi se att samma funktioner nämns i båda: samla, bevara, forska, tolka, ställa ut. Det nya förslaget fokuserade dock mycket på *hur* museer borde utföra dessa uppgifter (genom att vara demokratiserande, inkluderande och polyfona utrymmen) och, viktigare, *varför* de gjorde det: ”för utbildning, studier och nöje” i den gamla definitionen att jämföra med ”för att bidra till mänsklig värdighet och social rättvisa, global jämlikhet och planetär välfärd” i 2019 års förslag. Vidare problematiserade det nya definitionsförslaget en något essentialistisk idé om ”samhället och dess utveckling” som, just på grund av sin ”neutrala” karaktär, tillåter olika tolkningar utifrån den rådande politiska agendan i skilda länder. Det tycks som om ifrågasättandet av ”hur” och ”varför” gav upphov till ”ideologisk” debatt, och Kyotokonferensen sköt upp beslutet om definitionen till nästa ICOM General Assembly.

Under de heta diskussioner som ägde rum i Kyoto i september 2019 kunde orden ”politik” och ”ideologi” höras lika ofta som ”neutralitet” och ”expertkunskap”. Delegaterna var tydligt uppdelade längs dessa linjer, med en part som förespråkade att bevara kulturarvet och förbli objektiva (vilket också är oerhört viktigt) och den andra för att agera för social förändring. Det är omöjligt att avgöra vilken sida i denna debatt som hade störst moraliskt kapital, men problemet (enligt min åsikt) är att båda sidor opererade inom samma ramverk, som antingen tog museernas institutionella struktur för given eller omformade samma struktur, utan att i första hand ifrågasätta själva strukturen. På ett sätt fördjupar denna debatt klyftan mellan ett ”objekt-/forskningsorienterat” museum och ett ”besökar-/samhällsorienterat”. Som Bruno Brulon Soares beskriver det: ”defining the museum in the 21st century has proven to be a political and ethical challenge”.⁴¹

I slutet av ”Kyotoslaget” (*la bataille de Kyoto*)⁴², kom så frågan att rösta om den nya definitionen. Omröstningen förvandlades till ”för” eller ”emot” att skjuta upp beslutet (med 70 procent av rösterna för uppskjutning).

Museidefinitionsdebatten slutade inte med bordläggningen i Kyoto. En ny kommitté (MDPP-2) inrättades av ICOM i januari 2020, med fokus på inkludering av underrepresenterade röster. Nästa diskussionsomgång kom i juni 2020 och började med avgångarna av ordföranden och några av ledamöterna av MDPP-2, samt två medlemmar av ICOM:s dåvarande styrelse och ordföranden Suay Aksoy.⁴³ ICOM i allmänhet och MDPP-2 i synnerhet blev arena för politisk dispyt och anklagelser om icke-trans-

41 Soares 2021, s. 441.

42 Mairesse 2020, s. 78.

43 Marshall 2020.

parent beslutsfattande. Mediebevakningen och de heta diskussionerna på sociala medier resulterade i ett krav från flera nationella och internationella kommittéer om att ICOM skulle vara mer transparent, åtminstone i sin förklaring av vad som skett med museidefinitionsprojektet.⁴⁴

En viss osäkerhet kvarstod tills den nya arbetsgruppen för museidefinition framträdde 2020 – den reformerade MDPP-2, som blev ICOM Define. ICOM Define utvecklade den nya metodologin för revision av museidefinitionen som implementerades 2020–2022, vilket inkluderade en ”uppmaning till öppna konsultationer som involverar medlemmar och icke-medlemmar av ICOM” och angav ”en vilja att förändra inte bara orden och begreppen i denna operativa text utan även ICOM:s beslutsprocesser”.⁴⁵ Processen innebar konstant rörelse fram och tillbaka mellan arbetsgruppen och deltagarna, vilket resulterade i flera förslag. En av ordförandena för ICOM Define, Bruno Brulon Soares, menar att denna metodologi gav möjlighet för internationella och nationella kommittéer ”to share their authority with societies, including subaltern groups and marginal populations [...] finally being perceived as living creators rather than subservient participants in the heritage field”,⁴⁶ och därigenom kan processen att omdefiniera museet globalt 2020–2022 betraktas som ett sätt att bidra till museernas avkolonisering. Efter två års arbete presenterade den stående kommittén den nya museidefinitionen, som godkändes den 24 augusti 2022 i Prag, av ICOM:s extraordinära generalförsamling med sensationella 92,41 procent röster för förändringen. Efter detta antagande lyder ICOM:s museidefinitionen som följer:

Ett museum är en permanent institution utan vinstintresse som bidrar till samhället, som forskar, samlar in, bevarar, uttolkar och ställer ut materiellt och immateriellt kulturarv. Museer är öppna för allmänheten, tillgängliga och inkluderande och främjar mångfald och hållbarhet. De verkar och kommunicerar etiskt, professionellt och med bred delaktighet, samt erbjuder allsidiga upplevelser för utbildning, nöje, reflektion och delning av kunskap.⁴⁷

Denna definition kommer säkert att producera fler akademiska och offentliga debatter i framtiden, men vid tidpunkten för omröstningen representerade

44 *Message from the Executive Board of ICOM 2020*, www.facebook.com/raposo.luis/posts/3015736025211625 (13/2 2025).

45 Soares 2021, s. 451.

46 Soares 2021, s. 452.

47 Den svenska översättningen av ICOM:s nya museidefinition fastställdes av Svenska ICOM:s styrelsemöte 12/12 2022.

den en konsensus i det internationella samfundet för museiprofessionella och forskare, en balansakt mellan att vara ”politisk” men inte riktigt lika politisk som 2019 års förslag. Visst kan även den nya definitionen åberopas för att reproducera maktstrukturer, men den kan också användas för att utmana auktoritet och skapa nya diskurser i museifältet.⁴⁸

Kontroversen kring den nya museidefinitionen belyser museernas politiska och ideologiska natur. Museer har länge betraktats som neutrala platser för kunskapsproduktion, men deras roll att främja social rättvisa och hållbarhet har ifrågasatts. Den nya definitionen från 2022 erkänner museernas ansvar att verka etiskt, professionellt och med bred delaktighet, vilket speglar en kursändring mot en mer aktivistisk roll.

I Sverige

Man kan finna likheter och skillnader mellan den internationella definitionsdebatten och diskussioner som pågick under 2010-talet i Museisverige. Ett exempel kan vara den svenska museidebatten, som består av flera insändare och debattartiklar publicerade 2016–2017.⁴⁹ Debatten fokuserade på museernas förhållningssätt till samtida sociala och politiska frågor, såsom mångfald, identitetspolitik och historiebruk. Kritiker hävdade att museerna riskerade att bli politiska verktyg för den rådande politiska diskursen, medan förespråkare av den nya definitionen betonade vikten av att museer engagerar sig i samhällsfrågor.

Museidebatten⁵⁰ blottade en öm punkt i museernas inre värld: motsättningen mellan traditionellt sakkunniga och engagemang i dynamiska och ständigt föränderliga frågor i aktuell politik, förvaltning och utställningstrender. Debatten initierades av författaren och journalisten Ola Wong med två tidningsartiklar i september 2016: ”Regeringen förvandlar museer till propagandacentraler” och ”Bah Kuhnkes kulturpolitik hotar kulturarvet”,⁵¹ där han gjorde gällande att dåvarande kulturminister Alice Bah Kuhnke (Mp) och hennes departement fokuserade för mycket på mångfald, identitetspolitik och ”normkritik” i museer på bekostnad av objektiv expertkunskap

48 Soares 2021, s. 452.

49 Karin Gustavsson, ”Debatter och verkligheter. Kulturpolitik, maktutövning och museivardag på båda sidor sundet”, *Gränslös. Tidskrift för studier av Öresundsregionens historia, kultur och samhällsliv* 2018:9.

50 ”Museidebatten”, *Svenska Dagbladet* 2017, www.svd.se/om/museidebatten (13/2 2025).

51 Ola Wong, ”Regeringen förvandlar museer till propagandacentraler”, *Svenska Dagbladet* 8/9 2016, <https://www.svd.se/a/zXmjQ/regeringen-forvandlar-museer-till-propagandacentraler> (13/2 2025); Ola Wong, ”Bah Kuhnkes kulturpolitik hotar kulturarvet”, *Svenska Dagbladet* 28 september 2016, <https://www.svd.se/a/oloAJ/bah-kuhnkes-kulturpolitik-hotar-kulturarvet> (13/2 2025).

och bevarande av föremål. Den offentliga diskussionen fortsatte under hela 2017 och polariserade museiprofessionella och kulturarvsexperten. Bland annat antydde Wong att museerna kontrollerades av den rådande politiska diskursen om "politisk korrekthet" och att denna typ av kontrollmekanism skulle kunna förvandla museer till instrument för nationalistisk propaganda vid en eventuell extremhögermajoritet i riksdagen. Detta uttalande har två uppenbara förutsättningar, förutom att vara något fördömande (eftersom kulturinstitutioner enligt museilagen är skyldiga att vara politiskt oberoende).

För det första fick inte förändringen i den officiella amerikanska politiken efter Trumps valseger 2016 landets museer att omedelbart anpassa sig till en antiimmigrationsdiskurs. Tvärtom blev många museer platser för motstånd och aktivism, stimulerade av den politiska situationen i landet.⁵²

För det andra hänvisar Wong till idén att museer "naturligt" är neutrala vetenskapliga nav som producerar objektiv och okontroversiell kunskap.⁵³ Även om det ursprungliga argumentet från Wong och hans gelikar gällde de administrativa förändringarna på de svenska Världskulturmuseerna har debatten utvidgats till hela museifältet, ja faktiskt all kulturpolitik. Det blev en manifestation av museernas ångest och samtidigt exponerades sammanflätningar mellan politiska och kulturella fält – ironiskt nog hör inte dessa sammanflätningar till museiinstitutionerna enligt flertalet debattörer. Debatten är inte unik för den svenska kontexten, utan diskussionen om huruvida museer kan agera politiskt utvecklas i olika delar av världen. På sociala medier lanserades 2017 kampanjen #MuseumsAreNotNeutral av Mike Murawski från Portland Art Museum tillsammans med konstnären LaTanya Autry.⁵⁴ Den 20 januari 2018 användes denna hashtag av konstnärerna Shia LaBeouf, Nastja Säde Rönkkö och Luke Turner, vars installation "HEWILLNOTDIVIDE.US" stängdes ned i februari 2017 efter olämpligt beteende från publiken.⁵⁵ Den politiskt laddade installatio-

52 Om protestkonst och museineutralitet, se t.ex. Mary Elizabeth Williams, "A Noble Balancing Act. Museums, Political Activism and Protest Art", *Museum International*, 2017:69:3–4, s. 74. Man får dock fundera hur Trumps nya seger 2024 ska påverka kulturella institutioner; i skrivande stund finns det redan flera oroväckande utvecklingar, se t.ex. "U.S. Park Service Strikes Transgender References From Stonewall Website", *The New York Times* 13/2 2025, <https://www.nytimes.com/2025/02/13/nyregion/stonewall-transgender-parks-service.html> (20/2 2025).

53 Jfr liknande kritik i Niklas Bernsand & Eleonora Narvselius, "Cultural Heritage in Sweden in the 2000s. Contexts, Debates, Paradoxes", *Politeja* 2018:1:52, s. 70–71.

54 Mike Murawski, "Museums are Not Neutral", *Art Museum Teaching. A Forum for Reflecting on Practice* 2017, artmuseumteaching.com/2017/08/31/museums-are-not-neutral (13/2 2025).

55 Katie Elson Anderson, "Neutrality, Narratives and Neo-Nazis. Examining HEWILLNOTDIVIDE.US by LaBeouf, Rönkkö & Turner", *Medium* 2018, <https://medium.com/@kelsonanderson/neutrality-narratives-and-neo-nazis-examining-hewillnotdivide-us-by-labeouf-ronkkö-turner-88743956729> (13/2 2025).

nen visades på Museum of the Moving Image i New York och blev föremål för "trollning", hot och våldsamheter. Nedstängningen förklarades ske av omsorg för besökarnas, personalens och samhällets säkerhet,⁵⁶ men museets obeslutsamhet och oartikulerade reaktion väckte diskussionen om "myten om institutionell neutralitet".⁵⁷ Sådana fall belyser vikten av global debatt om museers syften och politiska villkor.

Jag anser att uppfattningen om museer som neutrala, avskilda förvaltare av objektiv kunskap är avgörande i museets genealogi, definierar dess vidare utveckling som institution starkt påverkad av vetenskaplig rasism och etniska hierarkier i de imperialistiska/koloniala förhållandena – samt döljer dessa (och våldet som ligger till grund för dem)⁵⁸ genom begrepp som neutralitet, expertis och upplysning. Museer är platser som definierar vad det innebär att vara människa och att vara i (om)världen, och eftersom deras upplysningsroll ofta betonas i litteraturen gör sig museer till förespråkare för en viss definition av människa och vem eller vad som är "den andre". Som galleristen Karsten Schubert skriver: "Vi har kommit att tro att museet är en plats bortom kritik: neutral, objektiv och rationell".⁵⁹ Denna tro är så djupt rotad i vår världsbild att uttalanden som "museer är inte neutrala" uppfattas som politiskt laddade, till och med stötande.⁶⁰

Problemet för både den internationella museidefinitionsdebatten och den svenska om armlängds avstånd, politisk påverkan och "PK-ideologin" vid kulturella institutioner är att museer *är* och *alltid har varit* politiska institutioner, att neutralitet och objektiv kunskap i sig också är politiskt laddade begrepp – men att de tas för givna och sällan ifrågasätts.

Robert R. Janes och Richard Sandell argumenterar i sin *Museum Activism Reader* för att det inte längre går att tala om "bevarande för framtiden" – framtiden är nämligen nu, den har anlänt.⁶¹ Museer som (civil)samhällesorganisationer kan inte dra sig tillbaka från de aktuella politiska agendorna, men de har "möjligheten och skyldigheten att ifrågasätta hur samhället manipuleras och styrs".⁶² Den politiska kamp som funnit sin väg in i museiutställningar och museicentrerade mediedebatter återstår att föra vidare till museiarbetets kärna: till samlingsavdelningarna och museiledningen.

56 Williams 2017 s. 74.

57 Anderson 2018.

58 Ariella Aisha Azoulay, *Potential History. Unlearning Imperialism*, London & New York 2019.

59 Karsten Schubert, *The Curator's Egg. The Evolution of the Museum Concept from the French Revolution to the Present Day*, London 2000, s. 15.

60 "Museums Have Never Been Neutral But They Should Be", *Brenham Heritage Museum Homepage* 2017, www.brenhamheritagemuseum.org/museums-never-neutral (13/2 2025).

61 Janes & Sandell 2019, s. 1.

62 Ibid., s. 6.

I den svenska museisektorn råder under den senaste tiden en ständig anspänning i de vardagliga praktikerna. Beslutsfattandet påverkas mycket av övergripande politiska förändringar, ekonomiska begränsningar och de enskilda aktörerna bland museiprofessionella. I augusti 2023 varnade författaren och forskaren Stefan Jonsson i en debattartikel i *Dagens Nyheter* för den förestående "kulturslakten" som center/höger-styrda kommunfullmäktige i Norrköping hade beslutat genomföra.⁶³ I den nya modellen föreslogs att kultur- och fritidsförvaltningen avskaffades och stadens kulturchef sades upp, för att i stället en funktionschef för kultur utsågs. Kulturverksamheterna inordnades i ett nytt Tillväxtkontor, där Konstmuseet och Stadsmuseet hamnade på underkontoret Attraktionskraft tillsammans med näringslivsutveckling, kommunikation och idrott. Följt av den heta offentliga debatten och avgångar bland museipersonalen blev "kulturslakten" ytterligare ett tillfälle för museer att fundera över politiska ingripanden i institutionernas verksamhet. Den svenska museilagen (SFS 2017:563) anger mycket tydligt principen om "armlängds avstånd", att oavsett vilken organisatorisk form en museiinstitution tar (vare sig det är ett statligt, regionalt eller kommunalt museum, privatägt eller grundat av en förening), har dess uppdragsgivare ingen rätt att påtvinga museets beslut om innehåll och verksamhet. Sveriges Museiförbund publicerade 2021 en rapport om hur principen används i praktiken; enligt den var tio procent av museicheferna tvungna att hänvisa till museilagen när de stod inför försök till ingripande i sina professionella val.⁶⁴ Samtidigt kämpar många museer (inte bara i Sverige, utan världen över) med brist på resurser, den direkta påverkan av den lokala ekonomiska situationen, efterverkningarna av coronapandemin och en allmän osäkerhet skapad av höga sociopolitiska krav på museer som offentliga institutioner. En av de senaste rapporterna från fackförbundet för kultur, kommunikation och kreativa näringar (DIK), "Hur mår museisektorn?",⁶⁵ konstaterar att den inte "mår bra", det vill säga inte är en hälsosam och hållbar arbetsmiljö. De ångestkänslor som sporras av politiska ingripanden och svåra ekonomiska förhållanden bidrar inte till att lösa denna pågående kris.

De diskursiva klyftorna (mellan "museiaktivism" och "bevarandedrift") bidrar till utvecklingen av krisen. Arkeologen Björn Magnusson Staaf påpekar att kulturarv används av högerpolitiska partier som ett kraftfullt

63 Stefan Jonsson, "Norrköping visar hur nyliberalism parad med nyfascism ser ut i praktiken", *Dagens Nyheter* 23/8 2023, <https://www.dn.se/kultur/stefan-jonsson-norrkoping-visar-hur-nyliberalism-parad-med-nyfascism-ser-ut-i-praktiken/> (20/2 2025).

64 "Armlängds avstånd. Tillståndet i landet enligt 104 museichefer", Sveriges Museer 2021.

65 Johanna Alm Dahlin, "Hur mår museisektorn? En rapport om arbetsmiljön på svenska museer", Stockholm 2021.

instrument,⁶⁶ medan andra aktörer beklagar bristen på historisk kontinuitet i den svenska kulturarvsdiskursen, som provocerar nationalistier.⁶⁷ Bruket (och missbruket) av kulturarv är därför en vanlig fråga för kulturinstitutioner, och diskussionerna om museernas "politisering" är aktiva både till vänster och höger i den politiska skalan. Etnologen Barbro Klein påpekar att ordet kulturarv översvämmade landets politiska diskurs på 1990-talet, när det "lätt approprierades av medlemmar av regeringen och riksdagen för att beskriva några av de mest positiva och moraliskt lovvärda formerna av social handling i ett demokratiskt samhälle".⁶⁸ Att appellera till "kulturarv" behandlades som något okontroversiellt, och fortfarande så i mediedebatter på 2000-talet. Kulturarv blir ett verktyg både för nationalistiska rörelser och för deras antagonister, på grund av ett okritiskt förhållningssätt till begreppet självt. Museiforskaren Laurajane Smith har för sådana okritiska användningar föreslagit termen *authorized heritage discourse* (AHD), som

fokuserar uppmärksamheten på [...] materiella objekt, platser, landskap och/eller miljöer som nuvarande generationer "måste" värda, skydda och värda så att de kan överlämnas till nebulösa framtida generationer för deras "utbildning", och för att skapa en känsla av gemensam identitet baserad på det förflutna.⁶⁹

Vilka identiteter rör detta sig om? Det är svårt att argumentera emot att "heritage practitioners are required to adopt an overt political agenda in defining which groups and interests they seek to support and those they challenge".⁷⁰ Det viktiga är dock att erkänna dessa agendor och sin egen moraliska ståndpunkt utan att ta dem för givna som ett "paketerbjudande" tillsammans med museum som en institution.

Richard Sandell föreslår en "rättviseposition" i förhållande till besökare, samlingar och "dem vars mänskliga rättigheter står på spel" som museer kan anta i stället för att "sträva efter objektivitet och neutralitet".⁷¹ Man kan tillägga att rättvisa i institutionen själv, visavi dess personal, struktur och

66 Björn Magnusson Staaf, "Kontroll över kulturarvet SD:s medel för att nå makt", *Dagens Nyheter*, 3/10 2010, www.dn.se/debatt/kontroll-over-kulturarvet-sds-medel-for-att-na-makt (15/2 2025).

67 Bernsand & Narvselius 2018, s. 74.

68 Barbro Klein, "Cultural Heritage, Cultural Diversity and Museums in Sweden. Some Critical Reflections", i *Scandinavian Museums and Cultural Diversity*, Katherine Goodnow & Haci Akman (red.), New York 2008.

69 Laurajane Smith, *Uses of Heritage*, New York 2006, s. 29.

70 Smith 2006, s. 38.

71 Richard Sandell, *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference*, London 2007, s. 196.

inre mekanismer också är väsentlig eftersom den tillåter reflexivitet och erkännande av de asymmetriska maktrelationerna.⁷² Museipraktikern och fupphovspersonen till begreppet *the inclusive museum* Nina Simon kallar i sin senaste bok museer platser ”för passion och offentlig tjänst”.⁷³ Aktivism är en sorts passion och skapar komplexa emotionella förbindelser mellan grupper och individer.

Om museer vill överleva i den snabbt föränderliga globala samtiden mitt i ekonomiska kriser och politiska protester, finns det ett akut behov av radikal förändring av museers institutionella strukturer, vilket också har förespråkats av generationer av museiforskare och yrkesverksamma. Som kan konstateras i museidebatten globalt och i det svenska museisammanhanget, behövs det en pågående reflexiv diskussion om museets roll i samhället, och museiinstitutioner måste själva kliva in i denna som aktiva deltagare.

Summary

Definition of the Museum, the Swedish *museidebatt*, and “to Be a Museum” in the Global Present

This article examines the evolving role and functions of museums in the contemporary global context, focusing on museum activism, preservation expertise, and the political and ideological nature of museums. It draws on the epistemological premises of museology as a field of study and argues for the importance of this discipline when it comes to understanding the global processes in cultural heritage practices. The author discusses the intense debates surrounding definitions of the museum, particularly the ICOM debate in the second half of the 2010s, and how these discussions reflect the contradictory nature of museums. The concepts of “museum activism” and “preservation drive” are introduced as two important discourses in the world of museums. The article also highlights the Swedish museum debate and how political and economic factors influence how museums operate. The author argues for the need to radically transform institutional museum structures to ensure that they survive and remain relevant in today’s society. Reflexivity and recognizing asymmetric power relations within museums are emphasized as crucial aspects for the future.

Keywords: definition of the museum, ICOM, museum politics, new museology, museum activism

72 Robin Boast, “Neocolonial Collaboration. Museum as Contact Zone Revisited”, *Museum Anthropology* 2011:34:1.

73 Nina Simon, *The Art of Relevance*, Santa Cruz 2016.